

ROLNICTWO ZA GRANICĄ

BOLESŁAW SMYK

ROLNICTWO WE WSCHODNIEJ AFRYCE RÓWNIKOWEJ CZĘŚĆ III. UGANDA

W skład państw Unii Wschodnio-Afrykańskiej wchodzi także Uganda, która w dniu 9 października 1962 r. stała się państwem niepodległym.

Poznanie tego pięknego kraju zawdzięczamy pierwszemu europejskim podróżnikom, którzy w poszukiwaniu źródeł Nilu zbadali obszary regionu Jeziora Wiktoriana. Tymi podróżnikami byli J. H. Speke i J. A. Grant—odkrywczy źródeł Nilu w 1862 r. Dalsze, bardziej szczegółowe opisy tego regionu zawdzięczamy Samuelowi Bakerowi (odkrywczy jeziora Alberta w 1864 r.) i wybitnemu dziennikarzowi-podróżnikowi, H. M. Stanleyowi (który w 1875 r. przybył do Bugandy) oraz wielu innym misjonarzom i podróżnikom.

Historia związana z odkryciem źródeł Nilu jest bardzo długa i pasjonująca. Już z pism słynnego greckiego historyka i geografę Strabona (63 r. przed naszą erą do 20 r. n. e.) wynikało, że rzeka Nil wypływa z wielkich jezior, położonych na południu Afryki, z których jedno nazywa się Psebo. Wzmianka ta odnosiła się niewątpliwie do Błękitnego Nilu, wielkiego wschodniego dopływu, który pod Chartum wpada do rzeki głównej — Białego Nilu; więc jeziorem Psebo może być tylko jezioro Tana. Interpretacja powyższa została powszechnie uznana za słuszną — lecz nieco później.

Wolno zatem przyjąć, że na początku naszej ery znaczna część Abisynii była już dobrze znana. Nie należy oczywiście sądzić, że nieznanymi odkrywczy Abisynii podejmowali swe uciążliwe podróże pod wpływem pasji badawczo-odkrywczej. Powód był bardziej konkretny — kość słoniowa!

Seneka (zmarły w 65 r. n. e.) wiedział już doskonale, że Biały Nil jest zasilany w wodę przez dwa jeziora: „Jezioro Krokodyli” i „Jezioro Wodospadów”. Chodzi tu oczywiście o Jezioro Wiktoriana i Wodospad Ripona. Pisał także, że wody tych jezior spływają z olbrzymich gór pokrytych śniegiem.

Dopiero 1800 lat później, tj. 27 lipca 1862 r., Anglicy J. H. Speke i J. A. Grant dotarli do źródeł legendarnej, wielkiej rzeki, wypływającej w szumiących wodospadach z jeziora Ukerewe, które ku czci swej królowej, przemianowali na Jezioro Wiktoriana.

Odkryli więc owe jeziora — źródła Nilu; po czym minęło jeszcze dalszych 25 lat, zanim zbadano legendarne góry pokryte śniegiem, o których już wcześniej pisał starożytny Seneka.

Przy tej okazji pragnę zaznaczyć, że w lecie 1962 r. w pięknej miejscowości Iinja, położonej nad jeziorem Wiktoriana, odbyły się duże uroczystości związane ze 100-letnią rocznicą odkrycia źródeł Nilu, najdłuższej (największej) rzeki Czarnego Łądu (6671 km).

1. Obszar i ludność

Powierzchnia kraju wynosi 243 410 km² (w tym 35 500 km² wód wielkich jezior). Obszar ten zamieszkuje około 6,6 miliona Afrykańczyków (w tym około 70 tysięcy Arabów i Hindusów oraz blisko 10 tysięcy Europejczyków) reprezentowanych przez plemiona Bantu i inne — należące do rasy nilotyckiej i półchamickiej.

Pierwsi, tj. Bantu — wraz z licznymi szczepami, jak Baganda, Banyoro, Batoro, Banyankole, Basoga, Bachiga i wiele innych, zamieszkują centralne i zachodnie prowincje Ugandy.

Szczepy nilotyckie reprezentują na tym obszarze głównie Lango, Acholi, Alur, Lugbara i Madi — są zasiedleni w dolinie Nilu. Prowincje wschodnie Ugandy są zamieszkałe przez szczepy półchamickie (dominuje szczep Iteso).

Wśród wyżej wymienionych plemion i szczepów Ugandy dominuje język „luganda”. W północnej i wschodniej części kraju używane są także inne języki, jak nilotycki, nilochamicki, Bantu itd. Językiem urzędowym jest angielski.

Klimat

Panujące na terytorium Ugandy stosunki termiczne i wilgotnościowe pozwalają zaliczyć klimat tego regionu do klimatu tropikalnego. Korzystne warunki klimatyczne dla Europejczyków znajdują się jedynie w prowincji zachodniej oraz w prowincji Buganda (powyżej 1200—1500 m npm). W prowincji północnej, gdzie wzniesienie spada do 600 m npm — głównie w dolinie Nilu, panuje klimat wilgotny i gorący, trudny do zniesienia przez Europejczyków (jest tu bardzo gorąco i duża ilość opadów, dochodząca do 2500 mm). Średnia względna wilgotność = 77%, średnia temperatura = 25°C (średnia maksymalna = 30°C, średnia minimalna = 18°C).

Zdefiniowanie i podział na pory roku jest w tutejszych warunkach tropikalnych trudne do przeprowadzenia, podobnie jak i w innych krajach tropikalnych. Ogólnie utrzymuje się podział na dwa sezony (pory roku): sezon suchy i sezon mokry — rzadziej natomiast zima i lato. Sezon mokry — pora deszczów (gwałtowne, długotrwałe huraganowe ulewy) przypada w okresie od marca do maja i następnie od września do listopada. Pozostałe miesiące to pora sucha i gorąca — a więc od grudnia do lutego i od czerwca do sierpnia.

W ciągu naszego roku kalendarzowego mamy tam dwa sezony suche i dwa sezony mokre — deszczowe. Tubylcy liczą tam jeszcze do dnia dzisiejszego jeden sezon suchy i jeden sezon mokry za 1 rok (faktycznie to tylko 6 miesięcy — pół roku).

3. Lasy tropikalne

Uganda słynie ze wspaniałych lasów tropikalnych. Najpiękniejsze rejony leśne spotykamy we wschodniej części kraju a mianowicie: w rejonie masywu górskiego Elgon (najwyższy szczyt — 4321 m npm) oraz w zachodniej części kraju — w rejonie pasma górskiego Ruwenzori (najwyższy szczyt Margharita — 5120 m npm) położonym pomiędzy jeziorem Alberta (powierzchnia 5 300 km² — wzniesienie 618 m npm) a jeziorem Edwarda (powierzchnia 2 125 km² — wzniesienie 912 m npm).

Wiecznie zielone, dziewicze lasy tropikalne zajmują obszar blisko 16000 km². Rosną tutaj olbrzymie drzewa tropikalne, jak np. *Khaya anthotheca* i *Entandro-*

phragma sp. i wiele innych, otoczonych lianami, paprociami, storczykami i innymi epifitami — tworząc nadzwyczaj malowniczy, swoisty zespół roślinny. Drzewa te stanowią cenny surowiec budowlany i bardzo poszukiwany materiał dla przemysłu meblowego, okrętowego itp. (niektóre okazy dają około 35 m³ materiału budowlanego).

Blisko połowa kraju pokryta jest tzw. lasem sawannowym („savanna forests”), gdzie dominują drzewa sawannowe z *Chlorophora excelsa* na czele.

4. Surowce mineralne — przemysł

Na bogactwa naturalne kraju składają się następujące surowce mineralne: cyna, złoto, sól kuchenna, miedź, niob, żelazo, nikiel, kobalt, wolfram, tantal, kolumbit, bizmut, mika chromowa, mangan, wapień, azbest, ambligonit, ropa naftowa, beryl, chromit (FeCr₂O₄ — żelaziak chromowy), galena (błyszcz ołowiu), fosforany i fosforyty i wiele innych. Kopalnictwo wymienionych minerałów odbywa się metodami prymitywnymi — najczęściej systemem odkrywkowym. Wiele bogactw mineralnych oczekuje na odkrycie przez geologów.

Podstawą eksportu są następujące surowce mineralne: wolfram, cyna, beryl, tantal, kolumbit, fosforany i fosforyty, złoto (wg danych z 1962 r. — 1494 ton), galena, bizmut, miedź konwertowa i wiele innych.

Przemysł górniczo-hutniczy faktycznie jeszcze nie istnieje.

Jedyna hydroelektrownia pod wodospadem Owena (Owen Falls Dam) na Nilu Wiktoria 1. — w pobliżu Jinja — dostarcza około 150 MW energii elektrycznej. Kopalnie miedzi (Kilembe Mines Ltd.) u podnóża Ruwenzori dają przeciętną roczną produkcję miedzi konwertowej 15 000 ton (wg danych z 1962 r.). Kopalnie wysokoprocentowych fosforytów w Sukulu Hills koło Tororo znajdują się dopiero w fazie rozbudowy. Na podkreślenie zasługują, zlokalizowane również w tym rejonie, olbrzymie cementownie o początkowej rocznej produkcji około 200 000 ton (wg danych z 1962 r.). Przemysł tekstylny znajduje się dopiero w rozwoju.

Na specjalne podkreślenie zasługuje wyraźny rozwój przemysłu rolno-spożywczego (np. browary w Jinja i Port Bell, zakłady przetwórcze przemysłu tłuszczowego w Kakira oraz nowoczesne cukrownie w Kakira i Lugazi) i przemysłu drzewnego (m. in. produkcja zakładów przemysłu drzewnego w Jinja wyniosła przeszło 15 milionów m² dykty).

Podobnie jak w Kenii i Tanganice — również i Uganda potrzebuje fachowców, którzy zajęliby się wydobywaniem i przeróbką olbrzymich i cennych bogactw naturalnych.

Makarere College w Kampala — pierwszy wschodnio-afrykański uniwersytet (przemianowany w 1962 r. na „University for East Africa” z wydziałami: rolniczym, weterynaryjnym i lekarskim — łącznie 900 studentów) i Kampala Technical Institute (politechnika) nie prędko pokryją tak duże zapotrzebowanie rozwijającego się kraju na specjalistów².

¹ Nil Wiktoria, wypływając z jeziora Wiktoria przepływa przez jezioro Kioga i następnie wpada do jeziora Alberta, skąd płynie na północ pod nazwą „Nil Alberta”; począwszy od jeziora No (już na terytorium Sudanu) przyjmuje nazwę „Nil Biały”.

² W ramach współpracy naukowej państw Unii Wschodnioafrykańskiej powołano do życia w 1964 r. „University of East Africa” w Nairobi, w wyniku połączenia University College w Nairobi i University for East Africa w Kampala oraz University College w Dar es Salaam. To centrum naukowe stwarza duże możliwości studiów dla blisko 5000 studentów (zamiast obecnych 500).

5. Rolnictwo

Z krajów Unii Wschodnio-Afrykańskiej Uganda jest największym producentem kawy (*Coffea arabica* L.). Zbiór w 1962 r. wyniósł 97 740 ton (5% światowej produkcji kawy). Z innych płodów rolnych należy jeszcze wymienić tytoń, trzcinę cukrową, bawełnę (zbiór w 1962 r. = 165 000 ton — 15% światowej produkcji bawełny), herbatę, orzeszki ziemne, sezam, kukurydzę, proso, sizal, rącznik, marantę trzcinowatą, kolokazję jadalną i wiele innych.

Hodowla zwierząt jest słabo rozwinięta. Ogółem pogłowie bydła liczyło w 1962 r. przeszło 3 500 000 sztuk, z czego blisko 500 000 sztuk przypada na Ankole Longhorns (o rogach dochodzących do 140 cm długości!) i bydło afrykańskie Zebu. Z innych zwierząt należy jeszcze wymienić kozy (blisko 3 000 000 sztuk), owce (około 1 600 000 sztuk) i świnie (około 15 000 sztuk).

Oceniając ogólnie, należy przyjąć, że rolnictwo jest tutaj najslabiej rozwinięte. Ten piękny kraj rolniczo-pasterski ma jednakże duże perspektywy rozwojowe. Eksperci z FAO wspólnie z Ministerstwem Rolnictwa opracowują perspektywiczne plany rozwoju podstawowych kierunków rolnictwa Ugandy.

Kraj ten bywa też określany mianem „krajiny miodem płynącej” a to z tego względu, że Uganda jest największym producentem miodu w Afryce. Sądzę, że w Ugandzie znajduje się największe siedlisko pszczół na świecie! Miód jest podstawowym produktem odżywczym u niektórych plemion, zamieszkujących wschodnie i centralne prowincje Ugandy. Pszczelarstwo — jako gałąź gospodarstwa wiejskiego — praktycznie w tym kraju nie istnieje. Zbiór miodu przez tubylców odbywa się systemem nadzwyczaj prymitywnym i prostym, jaki był stosowany w Polsce jeszcze w okresie Bolesława Chrobrego (w okresie panowania pierwszych Piastów).

6. Parki narodowe i rezerваты

Na terytorium Ugandy istnieją dwa słynne parki narodowe: 1. Murchison Falls National Park i 2. Queen Elizabeth National Park — interesujące pod względem ogólnoprzyrodniczym i zoologicznym.

Murchison National Park położony jest nad Nilem Wiktorii łącznie z wodospadem Murchisona (także na Nilu) w okręgu Bunyoro i Acholi — o powierzchni przeszło 3 120 km² — zachowuje w swoim naturalnym środowisku tropikalnym prawdziwy raj dla dzikich zwierząt.

Piękno i swoisty urok tego wprost cudownego zakątka ziemi, jednego z najpiękniejszych na świecie, nadają kaskady olbrzymich mas wód potężnego Nilu, spadające z szumem i grzmotem z katarakt o różnej wysokości (20—50—100 m), stwarzając na tle bujnej i różnokolorowej roślinności tropikalnej przepiękny a zarazem wspaniały, niezwykle melodyjny „koncert Nilu” — przeplatany różnokolorową tęczą spadających mas wody. Wspomniane wodospady Murchisona ciągną się na przestrzeni kilkunastu kilometrów, wśród pięknej roślinności tropikalnej. Miliony wielobarwnych motyli, żyjących w tym regionie, nie tylko stwarzają wprost czarujący, ciągle zmieniający się obraz piękna tutejszej przyrody ale oddziałują istotnie urzekająco na każdego przybysza z Północy.

W tym rajskim środowisku (łącznie z północno-wschodnią częścią jeziora Alberta) żyją różne dzikie zwierzęta. Spotkać tu możemy tysiące krokodyli wylegujących się nad Nilem, setki kąpiących się hipopotamów, stada słoni, bawołów i innych dzikich zwierząt. Żyją tu także lwy, nosorożce (spotyka się tu także białe nosorożce, wielkiego kudu (*Strepsiceros strepsiceros* Pall), okapi (*Okapia johnstoni*

Sch.), elandy (*Taurotragus oryx* Pall.), różne gatunki małp (m. in. pawiany, koczkodony, lemury i inne), antylopy (m. in. wielka antylopa — *Hippotragus variani*), gazylo oraz niezliczone ilości różnobarwnego ptactwa wodnego.

Tereny te są bardzo ciekawe pod względem ichtiologicznym (np. okoń nilowy, dochodzi tu do 50—60 kg).

W tym też regionie znajdują się ściśle rezerwaty białych nosorożców, słoni, hipopotamów i słoni oraz niezmiernie interesujące rezerwaty ornitologiczne i herpetologiczne.

The Queen Elizabeth National Park, o powierzchni około 2080 km², jest położony nad wschodnią częścią jeziora Edwarda i graniczy z południową stroną jeziora George (wspomniane jeziora zawierają wodę alkaliczną — stąd wolne są od krokodyli!) oraz południowo-wschodnimi terenami pasma górskiego Ruwenzori.

W tym pięknym parku żyją hipopotamy, słonie, leśne świnie brodawkowe, przepiękne kozły wodne — odznaczające się największymi rogami ze wszystkich zwierząt afrykańskich; z małp — szympanse; a z ptaków — pelikany i inne ptactwo wodne, nie znające strachu przed białym człowiekiem.

Lwy, lamparty, gepardy a nawet pospolite hieny na tym terenie należą do rzadkości!

Ponadto w dwu rezerwatach zwierzęcych, tj. „The Toro (or Semliki) Game Reserve” i w „The Kigezi Game Reserve” znajdują się pod ochroną dzikie zwierzęta i gady tropikalne.

W rezerwacie ścisłym w górach Sabinio, Mgahinga i Muhavura (na pograniczu z Kongiem) znajduje się pod międzynarodową ochroną miniaturowe „państwo goryli”.

W tymże rejonie znajdują się trzy wielkie wulkany: Muhavura — 4113 m n.p.m., Mgahinga — 3630 m n.p.m., i Sabinio — 3470 m n.p.m. Dwa z nich są czynne, lecz odznaczają się słabą aktywnością termiczno-erupcyjną. Czwarty, największy z wulkanów — Karisimbi, 4529 m n.p.m., znajduje się na terytorium Konga i wchodzi w skład Albert National Park — jest czasami przykryty śniegiem.